

A BETHLEN-KORMÁNY LEMONDÁSA

A GAZDASÁGI válság, mely világszerte s hazánkban is már oly sok értéket pusztított és oly sok, nehezen helyrehozható kárt okozott, áldozatul — meggyőződésem szerint legnagyobb áldozatul — követelte Bethlen István gróf lemondását a kormány és az ország vezetéséről. E lemondás, melyet a közvélemény éppen olyan kevésbé várt, mint amennyire a kormány újraszervezését évek óta kívánta és remélte, oly meglepetésszerűen jött, hogy mindenki okát kereste és nem tudott megnyugodni azon indokolásban, melyet hivatalosan közöltek s mely, igaz, többféle volt. A suttogások széles körben mozogtak. Egészségi okoktól az alkotmányválságig és idegen hatalmak beavatkozásáig felölelték széles skálában a legeltérőbb indokokat. Könnyen meglehet, hogy a függöny, melyet annyi kíváncsi kéz fellebbenteni óhajt, nem rejt titkot; mindenesetre Bethlen István megbecsülése, hogy még ellenfelei sem tudják elképzelni, hogy távozásában ne volna misztikum.

Amit nem szabad hinnünk már azért sem, mert a nemzet méltósága ezt nem engedi, az a külföldi beavatkozás véelme. Külpolitikai sikerei a volt miniszterelnököt lemondásának pillanatáig nem hagyták «1: és bár gyakorta megíródott és elmondattott, — hízelgők is hirdették ugyan, mégis igaz — hogy Bethlen kivezette az országot a külpolitikai elhagyatottságból, mégis a külpolitikai eredmények a közvélemény szerint az olasz szövetségben érték el tetőpontjukat és a tömeg nem eléggé értékeli azt a politikát, mely meg tudta nyitni a megnyert baráti viszony lazulása nélkül az utat a pillanatnyilag egyetlen európai nagyhatalom, Franciaország felé is. A német-osztrák vámúnióval szemben követett politika, mely nem bántotta meg Ausztriát, sem Németországot — kikkel, főleg az utóbbival szemben, különben barátságunk felette egyoldalú — és lekötelezni tudta ugyanakkor Franciaországot, a diplomáciai művészet diadala volt, amint a Sauerweinnak adott interview ennek klasszikus kifejezése. Hogy a francia pénzpiac kritikus órákban megnyílt Magyarország számára, ez ennek a politikának érdeme s nem hihető, hogy ugyanannak az államférfiúnak, akinek külpolitikáját így honorálta, Franciaország belpolitikai gáncsot vetne. Gazdag külpolitikai örökség szállott az utódra: nincs eltorlaszolva az út semerre, hacsak érzelmeink által nem. És ezirányban is követhetjük az utolsó évek külpolitikája folytán kezünkben levő fonalat, ha ezeket az érzelmeket egy időre le tudjuk küzdeni.

KÜLPOLITIKAI OKOK tehát nem játszhattak közre — hacsak nincs valami egészen ismeretlen elem — a kormány lemondásában, a többi suttogott ok pedig kivonja magát helyességét illetőleg megítélésünk alól. Különbösen is ily eseménynek — mint általában a történelmi eseményeknek — nem egy oka szokott lenni, hanem a lelkek és viszonyok szövevényessége folytán számos döntőbb és mellékesebb oka. Hihető, hogy ennyi munka után pihenésre vágyott a miniszterelnök; nagyon érthető, ha a kormány általános rekonstrukciójának szükségessége ellenkezett azzal a tiszteletet érdemlő idegenkedéssel, hogy ezzel kifelé a történetekért a felelősséget másokra hárítsa és maga megmaradva miniszterelnöknek mintegy ítéletet mondjon eddigi munkatársai felett; talán úgy érezte, hogy magasabbra fog lobogni a nemzet áldozatkészségének lángja, ha őt is elemésztheti; de bizonyára nem óhajtott mea culpát mondani gazdaságpolitikáját illetőleg, mert nem tartotta a mai válságot saját hibája következményének, hanem külső kényszerítő körülmények feltartóztathatatlan eredményének.

Azzal a tétellel, mintha a magyar gazdasági válság egyedül a világválságban lenné magyaroztatát, nem tudok egyetérteni. Ki tagadhatná, hogy a világválság mély sebeket ütött gazdasági életünk alapjain? Sőt, nemcsak e válság maga, hanem a lelki tényezők is, melyek e válságot elmélyítették, nem csekély mértékben kívülről kaptak táplálékot és impulzust. S ne becstüljük alá e lelki tényezőket, melyeket magam részéről legalább oly jelentősnek tartok a válság okai között, mint a tisztán gazdaságiakat. Midőn a jog helyét az államraison foglalja el, midőn beteg vergődésükben a nemzetek egymás között való gazdasági viszonylataikban egyre újabb és újabb utakat keresnek, midőn a termelés problémája háttérbe szorul a jövedelemelosztás problémája mögött, mikor a túlnépesedés következtében az állam beavatkozása egyre szükségesebb és egyre tűrhetlenebb lesz és az egyén nem öncél többé, hanem egy bürokratikus gépezet fűtőanyaga, — akkor nem lehet csodálni, hogy a lelkeken oly bizonytalanság vesz erőt, mely a gazdasági élet gyógyulásának eszközei közül a legfontosabbat, a kezdeményezést eleve kizárja. Ezeket a tényezőket nem eléggé veszik figyelembe a gazdasági élet orvosai és kuzuzslói, pedig nálunk is, másutt is, nagy szerepük van az elesettségben. Ezek a lelki diszpozíciók is állandó tápot kaptak nálunk Európa egyes országaiból. A speciális gazdasági bajokban ugyancsak tagadhatatlanul nagy részük van a világgazdasági körülményeknek. A mezőgazdaság katasztrófája s annak következményei, a nemzetközi hitelválság, stb. túlságosan ismeretesek, semhogy az erre való utaláson túl mennék. Ismétlem, senki sem vonhatja kétségbe, hogy a világválság nagy oka a mi gazdasági bajainknak.

Am nem az egyetlen és nem a legfontosabb. Nemzetünk jövedelme ma nem elég a nemzet eltartására, de e jövedelem fokozása kezünkben volt és van. Évi össztermelésünk tiszta értéke alacsony becslés mellett normális évben 2.5 milliárd pengőre tehető; ami nemzeti jövedelmünkben hiányzik, hogy az eddigi magasnak valóban nem mondható élet-standardot megőrizhessük, ez ennek az összegnek 8—10%-a, talán 250 millió értéknek többtermelése mezőgazdasági és

ipari termelvényben. Tehát sem termelés, sem eladási lehetőség szempontjából nem jelentős összeg és rajtunk múlik és múlt egyedül, hogy ezt megtermeljük. Ha ez sikerül, megélhetésünk és pénzünk stabilitása biztosítva van. Belföldön azután e nemzeti jövedelem oly elosztása szükséges, hogy ebből ne adjunk ki sokat az igazgatásra, úgyhogy több maradjon a termelő osztályoknak, minthogy a termelést növelni — és ezt a növekedő népességgel arányban szüntelenül növelni kell — csak a termelés anyagi érdekeinek megóvása mellett lehet.

Kétségtelen, — s ez nem írható a világválság rovására — hogy mind a termelés mennyiségét, mind államháztartásunkat illetőleg nem tettük meg azt, amit tehattunk s tennünk kellett volna. Hanem hiányzó jövedelmünket kölcsönökkel fedeztük s e kölcsönök hatása alatt éppen olyan látszatjólét keletkezvén, mint az inflációban, elragadtattuk magunkat oly háztartási berendezkedésre, mely saját anyagi erőnkkel arányban nem állott és mely a kölcsönök szűnése, sőt részleges visszavonása folytán állampénzügyeink és pénzrendszerünk meg-ingását vonta maga után.

Ki A HIBÁS EBBEN? Mert hogy az súlyos hiba, hogy ma nagyon deficités államháztartás, igen jelentékeny függőadósság és részleges külföldi fizetési moratórium problémájával állunk szemben, azt vitatni nem lehet. A közvélemény hamar kész a felelettel: ezért a kormány felelős. És e vélemény a kormány lemondása óta egyre terjed és nemsokára, szítva a tegnapi barátok és ellenségek által egyaránt, könnyen elfoglalhatja a közvéleményben a világválság helyét, mint a mi válságunk forrását. Ez nemcsak azért veszélyes, mert valótlan, nem csupán azért, mert azzal a lehetőséggel jár, hogy Magyarország legkiválóbb államférfiét a tömegek előtt diszkreditálja és megnehezíti esetleges visszatérését oly pillanatban, amikor nélkülözhetetlen, hanem veszélyes főleg azért, mert abban a hitben ringatja a nemzetet, hogy a saját legtevékenyebb közreműködése nélkül akár a múltban, akár a jövőben kikerülhetők volnának ama zátonyok, melyekre e pillanatban éppen a nemzet munkájának elégtelensége folytán hajója felfutott. Ha ma a tisztviselői fizetéseket redukálni kell, ki volt az, aki azok emelését a szanalási költségvetéssel szemben állandóan követelte? Ha emelik a forgalmi adót, ki követelte annakidején annak leszállítását? S a házadócsökkentés kinek kívánsága volt? Kinek vétke az, hogy Ausztria is, Csehország is a Balkánra négyszerannyi iparcikket szállított mint mi, s kinek mulasztása, hogy tojás- és baromfi-termelésünk most nem háromszor akkora, mikor annak korlátlan piaca van, vagy ha az országos termésátlagok annyival alatta vannak egy jól vezetett átlaggazdaság terméseinek? Ha nem mint kortárs, hanem mint történész nézzük az elmúlt tíz év pénzügyi és gazdasági politikáját, meg kell állapítanunk, hogy a kormánynak, a parlamentnek, a sajtónak, a társadalomnak közös illúziói a mai helyzetnek forrásai, mégpedig pártkülönbség nélkül, mert az ellenzék nem kevésbé követelte az ínségmunkákat, az adók csökkentését, a tisztviselői fizetések emelését, a többtermelési akciók megszüntetését, mint a kor-

mánypárt s meddő kritikája, melyben teremtő gondolatot nem hallottunk, nem jelenthet alibi-igazolást, bármennyire is hivatkozik most arra, amit megjósolt, de aminek megakadályozására konkrét tanácsot adni nem tudott, sőt aminek bekövetkeztében állandó követeléseivel része volt. Hogy ma már az akkori jósok száma annyira megnövekedett, azon csak az csodálkozhatik, aki a felelősségtől való szabaddulás lélektanával nincsen tisztában.

Ha ezek szerint távolról sem az egész felelőség terheli az előző kormányt a bekövetkezett helyzetért, és abban a világválságnak, a parlamentnek, a nemzetnek súlyos része van, kétségtelen, hogy a kormány sem ismerte fel gazdálkodásunk labilis voltát és nem tudott vagy nem akart eléggé erős lenni, mikor arra szükség lett volna. Hogy a lemondás időpontjában a lemondott miniszterelnök ezt érezhette, arra következtetni engedhet az a tanács, melyet utódjának adott: hogy az országot erős kézzel kell kormányozni. A múlt kormánynak tehát kétségtelenül hibája az, hogy a közvélemény nyomásának nem tudott ellentállni, hogy nem tudta a termelést akár kényszereszközökkel is úgy vezetni, hogy többet termeljen, hogy éppen olyan kevésbé hallgatott a kiáltó szóra, mely a kölcsönökből való befektetések veszélyeire reámutatott, mint a nemzet maga, de ezért őt csak annyi felelőség terheli, mint a közvéleményt.

Éppen ezért, mint mondtam, nem hiszem, hogy Bethlen Istvánt a felelőség terhének tudata készítette volna a lemondásra; még kevésbé a nehéz helyzetből való menekülés, mert azt ő bebizonyította, hogy válságos pülanatokban vállalja az irányítást és a döntést. De e gazdasági válságon igenis megszakadt az a szuggesztív erő, mellyel ő e nemzetet tíz éven át vezetni tudta és mely minden vezetésnek előfeltétele; megszakadt az igazságosság alapja nélkül, megszakadt hitem szerint a nemzet kárára, de megszakadt és úgy érzem, hogy ez lehetett döntő oka lemondásának. Midőn egyik búcsúbeszédében félreállítását avval magyarázza, hogy ezzel megszűnik a gyűlölet atmoszférája, nem gondolt-e arra, hogy megmaradása esetére megszűnnék a bizalomnak az atmoszférája, mely tíz évig kísérte, azt nem tudom. De úgy hiszem, távozásának okai között első helyen áll a lelki kontaktusnak az a csökkenése, melyet a gazdasági válság idézett elő.

PEDIG nemcsak külpolitikai téren, nemcsak a közoktatás terén, hanem gazdasági téren is nagy haladás jellemzi az utolsó tíz évet, főleg annak első kétharmadát: mezőgazdaságunk jobban gazdálkodik, gyár-
iparunk nőtt, útjaink javultak, szociálpolitikánk haladt, városaink fejlődtek. És ha ma visszatekintve sokan kifogásolják, hogy a nemzet túlságosan bízott a vezetésben s reábizta magát, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a vezetők is túlságosan bíztak a nemzetben, mikor azt hitték, hogy megvan a kezdeményező erő, melyre a gazdasági egyensúly szempontjából szükség volt. Ennek a mai zűrzavaros kornak egyik nagy hátránya, hogy az egyén és közösség viszonya átalakulóban van; hogy az egyre terjedő államhatalom túlsókat vár a visszaszorított egyéntől, a bizonytalanná tett egyén pedig túlsókat vár a korlátolt szellemi és anyagi eszközökkel rendelkező államhatalomtól. De akárhogy áll

is ez, a válság, méreteiben, a magyar termelés lehetőségeihez képest nem nagy válság, bármennyire fojtogat is a jelenben és bármennyire gondot és bajt okoz is talán még hosszú hónapokig.

Mint előljáróban is mondtam, a válság legnagyobb áldozatának tartom, hogy nem Bethlen István gróf vezeti tovább az országot. És ha nyitva áll is a kérdés, helyesen cselekedett-e, mikor egyelőre visszavonult, (amint nem egy ténykedését illetőleg igen különbözők lehetnek és voltak is a felfogások), arról meg vagyok győződve, hogy a nemzet vezetése nem nélkülözheti őt, aki egyesíteni tudta a forradalmak darabokra szaggatott társadalmát, aki a nemzetnek önbizalmát Trianon ellenére is vissza tudta adni, aki az inflációt le tudta küzdeni; nem nélkülözheti azt a szuggesztív erőt, melyet a távolság majd újra helyreállít, melyet hagyományozni nem lehet és mely nélkül a nemzet újra a társadalmi széthullás veszélyének megy elébe.

BÁRÓ KORNFELD MÓRIC